

СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ

УДК 398.91 (476)

ВУСНАЯ НАРОДНАЯ ТВОРЧАСЦЬ ПРА ЗДАРОЎЕ (НА МАТЭРЫЯЛЕ БЕЛАРУСКАЙ ПАРЭМІЯЛОГІІ)

Асіпчук А. М.

УА «Гродзенскі дзяржаўны аграрны ўніверсітэт»
г. Гродна, Рэспубліка Беларусь

Адной з найвялікшых каштоўнасцей для чалавека, першаасновай яго існавання і дабрабыту ва ўсе часы было і застаецца здароўе. Нездарма ў формах маўленчага этыкету (прывітанні, развітанні, пажаданні), у розных жанрах вуснай народнай творчасці беларусаў (замовы, казкі, паданні, абрадавыя песні і інш.) часта закранаецца тэма здароўя. Асабліва цікавымі ў гэтым плане з’яўляюцца парэміялагічныя адзінкі, або прыказкі. Менавіта яны, як слухна адзначыў К. Крапіва, даюць “найбольшую канцэнтрацыю думкі пры найменшай затраце слоўнікавага матэрыялу” [1].

Аб’ектам нашага невялікага даследавання сталі парэміі, прысвечаныя здароўю. Аналіз фактычнага матэрыялу праводзіўся па дзвюх кнігах зборніка “Прыказкі і прымаўкі” пад рэдакцыяй А. С. Фядосіка [2] і “Слоўніку беларускіх прыказак” І. Я. Лепешава і М. А. Якалцэвіч [3]. У разгледжаных прыказках умоўна можна вылучыць некалькі асноўных аспектаў. Спынімся на іх больш падрабязна.

Ва ўяўленні нашых продкаў здароўе – гэта Божы дар, сапраўдная каштоўнасць: *Здароўе даражэй за ўсё; Абы здароўе, а жыццё будзе; Здароўя не купіш (як варыянт Здароўя за грошы не купіш); Калі здароў – сем паноў; Здароваму ўсё здорава; Няма лепшага багацця як здароўе; Мільша здароўе, ніж грошы.* Сцвярджаецца, што здаровы чалавек – ужо багаты: *Як здаровы, то і багаты; Здаровы багатаму варт.* Але знаходзім (хутчэй як выключэнне) адну парэмію з супрацьлеглай смантыкай, дзе самаўпэўнена гаворыцца: *Не баюся прыпадку, маю грошай у дастатку.*

Пра людзей дужых, з выдатным здароўем часам з іроніяй, а магчыма, і з зайздрасцю казалі: *На яго нікай немачы няма; Яго і доўбней не заб’еш; Ён не знаў, дзе галава, а дзе нага; Той здароўя не ўважае, хто хваробы не знае* і пад.

Аднак далёка не заўсёды знешні выгляд адпавядае фізічнаму стану чалавека. Прыкмячалі: *Вялікі пірог, ды ў сярэдзіне плох; Дуб вялікі, ды дуплаваты; Яблыка красівае, але ў сярэдзіне гнілае.*

Сапраўды, пазбегнуць хвароб амаль нікому не ўдаецца. Пра гэта так заўважае народная мудрасць: *Жалеза іржа есць, а чалавека – хвароба; Капейка і тая сціраецца; Чалавек не камень; Хваробу не трэба клікаць, сама прыйдзе; Бяда ды хвароба як дзве птушкі-зязюлькі: накукуешся ўдоваль, пакуль яны вытаўкуцца і інш. Не прыбаўляецца здароўя і з узростам, асабліва ў нямоглай старасці: Старасць не радасць, косці не гнуцца; Прыйдзе старасць – будзе слабасць; Як стануць сыпацца валасы, то і памяць з галавы; Ад старасці і ад смерці няма лекаў на свеце.*

Зафіксавана шмат прыказак, змест якіх перадае пакуты ад хвароб, што знясільваюць, вымучваюць чалавека, ператвараюць жыццё ў суцэльнае гора. Напрыклад: *Няма сілы, дык і свет нямілы; Была ў мяне сіла, як маці насіла; Не доужаю пярэны падняць; Не жыве, а гніе; Ні напраўкі, ні смерці на яго няма; Пакуль да смерці, дык хваробы душу вымуць; Хвароба не пернік: не пракаўнеш і не адмовішся; Калі баліць, нішто не весяліць; Боль маўчанкі не знае; Каму баліць, той і крычыць; У хворага не гулянкi ў думках; Хвораму ўсюды мулка; Хвораму і на залатым ложку кепска; Не хадун, не сядун; Як не грэе дух, не нагрэе і кажух; Хвораму і мёд горкі; Еў бы раток, каб прыняў жываток; Благому жывату і пірог шкодзіць; Здароваму жывату і рэдзька не вадзіць, а хвораму і масла шкодзіць; Сляпы чалавек усюды прапаў; Вуха як ложка, а не чуе ні трошка і інш. Калі хварэла ўся сям’я, казалі: У нашым дварцы ўсе хварцы. Падчас хваробы часта мяняецца і аблічча чалавека: *Хвароба нікога не красіць; Хвароба калі не ўморуць, дык скрывіць; Ён бы з крыжы зняты; Адны вочы засталіся.**

Хворы, безумоўна, адчувае і маральныя пакуты, паколькі не часта бачыцца з іншымі людзьмі, а яшчэ дадае клопату сваім блізкім: *Хвароба людзей не збірае; Як гніл, нікому не міл; Хворы – сабе гора, сваякам – удвая; Баліць у грудзях – не быць у людзях (як варыянт *Хрытае ў грудзях – не будзеш у людзях*). У апошнім прыкладзе размова ідзе пра сухоты, якія раней былі невылечнай хваробай. Зафіксаваны дзве прыказкі, у якіх акцэнтаецца ўвага на сувязі паміж фізічным і псіхічным здароўем чалавека, яго душэўным станам: *Як на душы, так і на целе; Не косці душу хароняць, а душа косці беражэ* (тут “хароняць” у значэнні “ахоўвае”, “зберагае”); *Турботы чалавека сушаць.**

Як заўважалі нашы продкі, не ўсе хваробы аднолькавыя: *Болька больцы не роўня. Пры гэтым прыкмячалі, што *Кожнаму свая хвароба важная; Ніхто чужой болькі не ведае; Чужая болька людзям смех.** Пра

тых, хто любіць бясконца скардзіцца на свае немачы, перабольшваць свае пакуты, ёсць наступныя прыказкі: *Не хвор, калі есці просе; Не кажан хворы, хто стогне; Рытуцае дрэва жывучае, а здаровае – падае; Скрыплівае дрэва перажыве і здаровае; Скрыпучая вярба два вякі стаіць і інш.* Пра аматараў прытварыцца хворым з якой-небудзь прычыны, сімуляваць дрэннае самаадчуванне кажуць з асуджэннем: *Не столькі хварэе, колькі дурэе; У яго мігрэнь: есці ахвота, а працаваць лень* (як варыянт *Хвароба – мігрэнь: жэрці ахвота, а працаваць лень*). Аналагічны прыклад пра школьнікаў (навучэнцаў, студэнтаў): *Пальчык ды галоўка – школьная адмоўка.*

Што да лячэння і дактароў, то зафіксаваныя парэміі даволі супярэчлівыя і неадназначныя. Абумоўлена гэта, напэўна, розным жыццёвым вопытам складальнікаў прыказак: *Хто лечыцца, той у бядзе не цвечыцца; Без ратунку палова людзей умірае; На ўсе хваробы ёсць способы; Што хвароба, то доктар; Не ўсякі доктар, хто лечыць; Не кожнаму адно зеле; Хто ездзіць на лекі, той прападзе навекі; Лепш выдаць на пекара, чымсь на лекара* (тут “выдаць” у значэнні ‘патраціць грошы’); *Каб тыя лекі згінулі навекі.* Калі нельга дапамагчы хвораму, казалі: *І самыя найлепшыя лекі бескарысныя для калекі; Рук не падложыш; Свайго здароўя не дасі.*

Асобна можна выдзяліць групу прыказак, у якіх знаходзім парады, назіранні, перасцярогі, звязаныя са здароўем: *Пі халодную воду, не будзеш хварэць да роду; Што зашкодзіла, тым і лячыся; Сон лепш усялякага зеля; Скула што пан – не зачапі; Кароста не напасць, толькі ўночы спаць не дасць; Не ўрадзімае – прахадзімае* (пра хваробу, якая хутка праходзіць, не з’яўляецца спадчыннай); *Пакуль жаніцца – загаіцца* (як правіла, жартаўліва пра дзіцячыя болькі: раны, драпіны і пад.); *На жывой касці мусіць мяса нарасці; Плюй на ўсё і беражы здароўе!* А яшчэ, як сведчыць народная мудрасць, нельга злоўжываць тым, што шкодзіць здароўю: *Салодкая яда – жывату бяда; Хто гарэлку вельмі любіць, той сам сябе губіць; Хто нюхае табачок, той добры мужычок, а хто зажывае табакі, не варт сабакі* (тут “зажывае” ў значэнні ‘курць’. Не асуджалася нюханне тытуно, а курэнне). І, безумоўна, ва ўсім трэба ведаць меру: *Што задужа, то не здарова* (Цо задужа, то не здрова).

Такім чынам, разгледжаныя парэміі ўяўляюць сабой не толькі цікавы матэрыял для даследавання, але і ўзбагачаюць наша вуснае маўленне, надаюць выказванням большую вобразнасць і трапнасць.

ЛІТАРАТУРА

1. Крапіва, К. Беларускія прыказкі / К. Крапіва // Збор твораў у пяці тамах. Т. 5. Нарысы, артыкулы, пераклады. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1976. – 447 с.

2. Прыказкі і прымаўкі: у дзвюх кнігах / АН БССР, Ін – т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; рэд. А. С. Фядосік. – Мінск: Навука і тэхніка, 1976. – Кн. 1. – 560 с.; кн. 2. – 616 с.

3. Лепешаў, І. Я. Слоўнік беларускіх прыказак / І. Я. Лепешаў, М. А. Якалцэвіч. – Мінск: Бел. асац. “Конкурс”, 2006. – 544 с.

УДК 821. 161.3

ПРАЦА У. КАРАТКЕВІЧА Ў ГАЛІНЕ НАЦЫЯНАЛЬНАГА КІНЕМАТОГРАФА

Банцэвіч П. К.

УА «Гродзенскі дзяржаўны аграрны ўніверсітэт»

г. Гродна, Рэспубліка Беларусь

У сваёй творчай дзейнасці У. Караткевіч выходзіць за межы літаратуры. Ён гісторык і этнограф, культуролог і мастак, перакладчык і ідэолаг нацыянальнага адраджэння, які абвяшчаў: мой народ еўрапейскі, гераічны, высокакультурны. Письменнік адчуваў духоўныя патрэбы часу і імкнуўся рэалізаваць іх: «І адзін чалавек многа можа. Кожны павінен з годнасцю несці свой крыж» [3]. Адсюль – шматграннасць дзейнасці: празаік, паэт, драматург, публіцыст, перакладчык, аўтар тэлеперадачы «Спадчына». У. Караткевіч прымаў удзел у грамадскіх арганізацыях, выступаў у абарону прыроды, арганізоўваў рэстаўрацыю помнікаў архітэктуры, унікаў у самыя розныя праблемы, што былі складанымі для Беларусі [1].

«Ён цаніў не столькі слова, – узгадваў А. Мальдзіс, – колькі справу. Колькі разоў нам, яго сябрам, даводзілася чуць: «Вось вы прыгожынка гаворыце, але гэтага мала. Са слоў кашы не зварыш – Вы лепш зрабіце, напішыце, абараніце» [3].

Аднак у У. Караткевіча было разуменне, што не кожнаму чытачу дадзена ажывіць у сваім уяўленні вобразы кнігі. Іншая справа – кінематаграфічнае дзеянне. Яно абуджае думкі і эмоцыі не толькі словам, але і рухам, гукам, колерам. Письменнік даказваў сваім сябрам вартасць кінематографу ў нацыянальным абуджэнні: «Гэта ж магутная сіла! Раман у нашых беларускіх умовах прачытае ну дзесяць, ну дваццаць тысяч чалавек. А добры фільм паглядзяць мільёны. Разумеецца, якая мажлівасць уздзейнічаць на народ, абуджаць яго годнасць, яго памяць» [2]. Гэтым разуменнем тлумачыцца няспынная цяга У. Караткевіча да тэатру, тэлебачання, кінематографу.

У. Караткевіч меў на мэце здзівіць суайчыннікаў, паказаць ім невядомую старажытную Беларусь. Фільм «Памяць» выконваў такую